

YUMSHOQ BUG‘DOY URUG‘LARINING UNUVCHANLIGIGA ZARARLI XASVANING TA’SIRI

Turkistonova Maftuna Tursunaliyevna

O‘zR FA Genetika va o‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti

3-bosqich tayanch doktoranti

Turkistonovam@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1255-2027>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18977600>

Annotatsiya: Ushbu maqolada zararli xasva (*Eurygaster integriceps* Put) bilan zararlangan yumshoq bug‘doyning Respublikada rayonlashgan 20 ta va Qozog‘iston seleksiyasiga mansub 23 ta navlari urug‘larining unuvchanlik va unish kuchiga ta’siri o‘rganilgan. Zararlangan bug‘doy donlarining unib chiqish, unuvchanlik va unish kuchi ko‘rsatkichlari tahlil qilinganda, zararli xasva sezilarli ta’sir ko‘rsatganligi aniqlandi. Natijada, o‘rganilgan navlarning unuvchanlik ko‘rsatkichlari va unish kuchi 50% dan past bo‘lganligi kuzatildi.

Kalit so‘zlar: zararli xasva, unuvchanlik, unish kuchi, bug‘doy nav

Annotation: In this article, the effect of *Eurygaster integriceps* Put harmful on the germination and germination potency of 20 varieties of soft wheat zoned in the Republic and 23 varieties of Kazakh selection. When analyzing the germination and germination potency of damaged wheat grains, it was found that harmful crops had a significant effect. As a result, it was observed that the germination potency of the studied varieties were below 50%.

Keywords: *Eurygaster integriceps* Put, harmful crops, germination, germination potency, variety.

Аннотация: В статье исследуется влияние клоп вредных черепах на всхожесть и на сила всхожесть семян 20 сортов мягкой пшеницы, районированных в Республике, и 23 сортов Казахской селекции. При анализе всхожести и прорастания поврежденных зерен пшеницы установлено, что вредные клопы оказывают существенное влияние. В результате было отмечено, что всхожесть и прорастание некоторых сортов были ниже 50%.

Ключевые слова: вредные культуры клопы, всхожесть, прорастание, сорта пшеницы.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019 yil 17 aprel kuni “Qishloq xo‘jaligi sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” farmoni imzoladi. Ushbu farmonga muvofiq, Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish va uning raqobatbardoshligini oshirish mamlakat aholisining 60 foizidan ortiq qismi yashayotgan qishloqlarning farovonlik darajasini yuksaltirishda muhim omil bo‘lmoqda. Shu munosabat bilan so‘nggi yillarda qishloq xo‘jaligini boshqarish tizimida institutsional islohotlar amalga oshirildi, paxta xom ashyosi va boshqoli don mahsulotlarining davlat tomonidan kafolatlangan xarid narxlarini sezilarli darajada ko‘paytirish hisobiga qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining moliyaviy barqarorligi oshirildi. Qishloq xo‘jaligi ekinlari urug‘larini tayyorlash, foydalanish va eksport qilishning zamonaviy tizimini shakllantirish, mahalliy va xorijiy seleksiya navlari, shu jumladan, biotexnologik navlarning birlamchi urug‘chiligini tashkil etish va rivojlantirish, o‘simliklarni himoya qilish sohasida yagona davlat siyosatini yuritish, zararkunandalar va begona o‘tlarga qarshi kurashish, agrokimyoviy xizmat ko‘rsatish va tuproqni muhofaza qilish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish ishlari belgilab o‘tildi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Qishloq xo‘jalik ekinlar hosildorligi ma‘lum darajada urug‘lik sifatiga bog‘liq. Sifatli urug‘lik ekish, ortiqcha harajat qilmasdan turib ham ekinlar hosildorligini 15-20% va undan ham ko‘proq ortishini ta‘minlaydi. Urug‘ning asosiy sifat ko‘rsatkichlariga, urug‘ning unuvchanligi, tozaligi, unish energiyasi, unish kuchi, bir xilligi singari sifat ko‘rsatkichlar kiradi. Bu ko‘rsatkichlar navning biologik xususiyatlariga, tuproq iqlim sharoitiga va ma‘lum darajada agrotexnik tadbirlarga bog‘liq.

Urug‘ning shakllanishi, uning asosiy sifat ko‘rsatkichlari, kimyoviy tarkibi, zaxira oziq moddalarini to‘planishi, o‘zgaruvchanligi, urug‘lik na‘munalarini tanlash va ajratish qonuniyatlari xorijiy davlatlarda va boshqa ko‘plab olimlarning ilmiy ishlarida o‘rganilgan. Urug‘likning ahamiyati

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

va sifat ko‘rsatkichlari turli yillarda V.V.Gritsenko, G‘.Qurbonov, X.Ch.Bo‘riyev, A.Omonovning ilmiy ishlarida o‘rganilgan.

O‘simlikning o‘sishi va rivojlanishi uchun sharoit qanchalik qulay bo‘lsa, u uzoqroq o‘sadi, barcha hayotiy bosqichlari me‘yoriy holatda kechadi. Urug‘larni tozalash bosqichlarida ular jarohatlangan bo‘lsa, unuvchanligi va o‘shish kuchi past bo‘ladi. Ko‘pincha urug‘lar kasalliklardan fuzarioz bilan, zararkunandalardan zararli xasva bilan zararlanib, bug‘doy maydonlari hosildorligi hatto 45% dan 60% gacha tushib ketish holatlari kuzatiladi.

Ekiladigan urug‘larda oqsil miqdori qanchalik ko‘p bo‘lsa, unib chiqishi va o‘simlik dastlabki o‘shish davrida azotli moddalar manbai bo‘lib hisoblanadi. O‘simliklarning o‘shish va rivojlanishida yaxshi sifatli urug‘larni tanlash muhim ahamiyatga ega. Tajribalarda yuqori sifatli urug‘lardan past sifatli urug‘larga nisbatan 18 foiz yuqori hosil olinishi aniqlangan.

Material va metodlar

Urug‘larning unuvchanligi o‘simliklarning ekishga yaroqliligini belgilaydigan eng muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Urug‘larning unuvchanligi termostatda yoki shu maqsad uchun alohida ajratilgan va zarur harorat saqlab turilgan toza xonada aniqlanadi. Urug‘larning unuvchanligini aniqlashda tozaligini aniqlash uchun olingan asosiy ekinlar urug‘idan foydalaniladi.

Ushbu tadqiqot ishimiz kuzgi yumshoq bug‘doy ba‘zi navlari urug‘larining zararli xasva bilan sun‘iy zararlantirish natijasida olingan urug‘larning unuvchanligiga va urug‘ning unib chiqish kuchiga ta‘sirini baholash hisoblanadi. Buning uchun Respublikada rayonlashgan 20 ta va Qozog‘iston seleksiyasiga mansub 23 ta nav na‘munalarimiz zararli xasva bilan zararlangan urug‘lari tanlab olingan bo‘lib ularni laboratoriya sharoitida shu urug‘lardan tanlamasdan qatorasiga har biri 10 dona urug‘dan iborat namunalar tanlab olindi. Olingan urug‘ na‘munalarimiz avval 1-2 daqiqa davomida konsentrlangan spirt eritmasida ushlab turildi va 2 marta distillangan suv bilan yaxshilab yuvib tashlandi. Bu na‘munalarni undirish uchun petri idishchalariga terib chiqildi. Urug‘larni undirishdan oldin xonani, termostat va o‘stirish idishchalari dezinfeksiya qilindi. Na‘munalarimiz filtr qog‘ozli o‘stirish idishchasi qurib qolmasligi uchun doim me‘yori bilan namlab turildi. Har qaysi o‘stirish idishchasidagi na‘munaga tajriba raqami yozib chiqildi. Urug‘lar termostatda undirilganda har bir ekin uchun belgilangan haroratni saqlab turish zarur, buning uchun harorat kuniga 3 maxal o‘lchandi. Bug‘doy urug‘lari doimiy harorat 20°C bo‘lganda undiriladi.

Muhokama va natijalar

Urug‘larning unib chiqish qobiliyati va unuvchanligi ma‘lum kun o‘tganda oralatib ungan urug‘larni sanab borish yo‘li bilan aniqlandi. Unib chiqish qobiliyati yuqori bo‘lgan urug‘lar to‘liq unib chiqib, o‘simliklar bir vaqtda rivojlanib boradi va yetiladi. Tajriba asosida olingan natijalar tahlili EXCEL 2017 da, ANOVA dasturida amalga oshirildi.

Boshqali o‘simliklarning zararli xasva bilan zararlanishi natijasida ulardagi unish kuchi o‘zgarishi aniqlandi. O‘zbekistonda rayonlashgan 23 ta navlar tahlil qilib chiqilganda xasva bilan zararlangan Oq Marvarid, Ilg‘or, E‘zoz, Asr, Istiqlol, Do‘stlik, Vassa, Grom va Tanya navlarida unuvchanlik 50% ga ham yetmaganligi. Unish kuchi ko‘rsatkichlari tahlil qilinganda ham ushbu navlarda unuvchanlik ko‘rsatkichlari past bo‘lganligi kuzatildi. Qozog‘iston seleksiyasiga mansub navlarda unuvchanlik va unish kuchi tahlil qilinganda quyidagi natijalar kuzatildi. Alikhan, Aliya, Almalu, Egemen, Karabalykskaya ozimaya, Karlygash, Mayra, Mereke, Steklovidna, Erithrospermum 350, Ybileinaya 60, Yzhnaya navlarida unuvchanlik 50 % dan past, unish kuchi ham sezalarli kamayganligi kuzatildi. Konditerskaya navida umuman unish kuzatilmadi.

Xulosa

Bug‘doy navlarining zararli xasva bilan zararlanishi natijasida o‘simliklarning unish kuchi va unuvchanligiga salbiy ta‘siri aniqlandi. Zararli xasva Rayonlashgan navlardan Krossnadar, Semrug‘, Antonina*, Andijon, Pervitsa, Grom navlarining unuvchanligi 70 % dan yuqori va unish kuchi ham yuqoriroq ko‘rsatkich qayd etdi. Sababi bu navlar zararli xasva ta‘siriga kamroq uchragan, buning natijasida oqsil miqdoriga salbiy ta‘sir ko‘rsatmaganligi aniqlandi. Xasva bilan kam zararlanganligi va unish kuchi va unuvchanligiga ta‘sir ko‘rsatmaganligi kuzatildi. Qozog‘iston navlaridan Jetsu, Krasnavodopot, Kylbiday, Naz, Ramin navlari ham yuqoriroq ko‘rsatkich qayd etdi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.H.N. Atabayeva., I.B. Xudayqulov. O‘simlikshunoslik. Toshkent. 2018.
- 2.I.T. Ergashev., D.C. Normurodov., B.M. Eshonqulov. Umumiy seleksiya va urug‘chilik. Samarqand -2021.
3. Bishnoi,U.R. and Deloucne, J.C. 1980. Relationship of vigour tests and seed lots cotton seedling establishment. Seed Science Tech. 8:341-345

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

4. Black, M. and Beweley, J. D. 2000. Seed Technology and its Biological Basis. Sheffield Academic press Ltd, sheffield
5. Kononenko S.I. Netradicionnye zernovye komponenty v racionah svinej // Politematicheskij setevoy jelektronnyj nauchnyj zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta. Krasnodar: KubGAU. -2012. –№79. –S.402–414.
6. Задорин А.Д., Исаев А.П., Новиков В.М. Роль зернобобовых и крупяных культур в развитии устойчивого земледелия // Земледелие. –2012 –№ 5. С.7–9.
7. ФАО (Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций Москва, 2017. Зернобобовые культуры. Кн. Стр 5.)
8. ФАО. Зернобобовые – питательные зерна устойчивого будущего. 2016. С-12.
9. Чирков В.Н. Донли экинлар. // “Ўқитувчи” Тошкент -1975. 234 б
10. Намроев А.Ш. va boshqalar. G‘a lla va sholini zararkunanda, kasalliklar va begona o‘tlardan himoya qilish. Т., 1999.